

התקווה הלובית והאיום האיראני¹

מדינות רבות ויתרו על אופציה גרעינית צבאית שכבר הייתה ברשותן או בהישג ידן. שתי הדוגמאות המפורסמות ביותר הן לוב ודרום-אפריקה. אפשר שגם צפון-קוריאה תלך בסופו של דבר בדרך הזאת. המאמר בוחן באילו נסיבות תלך בעקבותיהן גם איראן

◀ טיראן רוטמן

עמית מחקר בבית הספר לממשל ולמדיניות על שם הרולד הרטוך באוניברסיטת תל-אביב

המציאות הביטחונית במחצית השנייה של המאה ה-20 השתנתה ללא היכר עם כניסתו של הנשק הגרעיני למשחק הבין-לאומי. מדובר בשינוי שנגע לא רק בממד הצבאי-ביטחוני המובן מאליו, אלא הוביל לשינוי רחב יותר בתפיסתן של המדינות את המציאות הבין-לאומית החדשה שהתהוותה לנגד עיניהן על רקע משמעותה הרחבה של אחזקת יכולת גרעינית.

האתגר החדש חידד עוד יותר את הדילמה הביטחונית שניצבה בפני מרבית המדינות. אלה אולצו לבחור במענה הנכון והיעיל - לפי תפיסתן - בהתמודדות עם האיומים המורכבים תוך עמידה בפני דילמה מהותית העתידה להשפיע על כושר הישרדותן ועל ביטחון אזרחיהן: האם עליהן לבחור בדרך של חיזוק ביטחון באמצעות הסכמים מדיניים וקואליציות לצד הגברת היקף התחמושות הקונוונציונליות, או שמא לבחור ב"מקפצה ביטחונית": דרך ההרתעה הגרעינית.

אולם מדינה שבוחרת באפשרות להיכנס למרוץ הגרעיני מגלה עד מהרה שמדובר בנתיב בעייתי: בגלל השתרשות הנורמה הבין-לאומית השוללת הצטיידות בנשק כזה, עלולה המדינה למצוא את עצמה מורחקת מ"משפחת העמים" ויעד לחיציה של המערכת הבין-לאומית, על כל המשתמע מכך. לוב, צפון-קוריאה ואיראן ניצבו בפני אותה דילמה ביטחונית. לוב, שבחרה לפני כשלושה עשורים ללכת בדרך ההרתעה הגרעינית, הכריזה זה מכבר שהיא מפסיקה את מאמציה להשיג נשק גרעיני. בידי צפון-קוריאה, כפי שניתן ללמוד לאחר הניסוי הגרעיני שערכה, כבר יש יכולת גרעינית. אך בגלל העובדה שהיא מחזיקה ביכולת הזאת היא הפכה לאחת המדינות המבודדות ביותר בעולם הן מבחינה כלכלית והן מבחינה מדינית.

איראן, לעומת זאת, עודנה ניצבת במוקד של דילמה ביטחונית בנוגע להמשך דרכה, ובחירתה בדרך זו או אחרת במדיניותה הגרעינית נותרה עמומה לעת עתה. מצד אחד, מדובר בפרויקט שיכול להיות בעתיד מפתח מרכזי להישרדותה ואמצעי הרתעה ראשון במעלה בעידן שבו מתרבים האיומים החיצוניים עליה, ונשמעים קולות נחושים בממשל האמריקני בנוגע לצורך להפיל את המשטר האסלאמי או לכל הפחות לנטרלו מיכולותיו הבלתי קונוונציונליות ולשים קץ לתמיכתו בטרור. מצד אחר הפך פרויקט הגרעין להיות מקור מרכזי ללחץ ולאיומים ולעניין שבגינה היא עלולה להיקלע למהלך בין-לאומי תקיף ולהידרדר למעמד של מדינה מצורעת.

לוב, צפון-קוריאה ואיראן הלכו כל אחת בדרך גרעינית שונה, והעובדה הזאת מעוררת כמה שאלות מרתקות הן בהיבט התיאורטי והן בהיבט המעשי:

מדוע מדינות בעלות נתוני פתיחה דומים בוחרות בדרכי התמודדות ביטחונית כה שונות? מהו תפקידה של הסביבה החיצונית והפנימית על בחירת המדינה? מהו חלקה של תפיסת (perception) המדינה את סביבתה בקבלת ההחלטה על דרך ההתמודדות? ובהיבט המעשי יותר: מה הוביל לשינוי המהותי בבחירותיהן של לוב, של צפון-קוריאה ושל איראן ב-2003 - שנת השינוי? וחשוב מכך: האם ניתן כלל להשפיע על מדיניות הגרעין של מדינה?

התפשטות הנשק הגרעיני בעולם

אם נסקור בקצרה את היובל האחרון במערכת הבינלאומית בהיבט של התפשטות הנשק הגרעיני נראה מגמות ותמורות מרתקות. הנשיא קנדי חזה בתחילת שנות ה-60 כי לאור המגמות במערכת הבין-לאומית יצטרפו בתוך שנות דור מדינות רבות לחוג הגרעיני.² ואכן במערכת הבין-לאומית שלאחר מלחמת העולם השנייה גבר החשש מפני הסכנה הטמונה

כניסתו של הנשק הגרעיני למשחק הבין-לאומי הוביל לשינוי רחב יותר בתפיסתן של המדינות את המציאות הבין-לאומית החדשה שהתהוותה לנגד עיניהן

בהתפשטות הנשק הגרעיני. החשש של חברי "הגל הראשון" של התפוצה הגרעינית, שכונו גם חברי "המועדון הגרעיני", ובהם ארה"ב ובריה"מ, התמקד עם כינונה של האמנה לאי-הפצתו של הנשק הגרעיני (אמנת ה-NPT) בסוף שנות ה-60 במדינות המתפתחות - קודם כול באמריקה הלטינית ובדרום-אפריקה וכמה שנים מאוחר יותר באזור המזרח התיכון, בדרום אסיה ובמזרח. עד מהרה התברר כי לתחושת הביטחון שיצרה האמנה אין שום בסיס. בשנות ה-70 הצליחו הודו ופקיסטן להרכיב נשק גרעיני, וזמן לא רב לאחר מכן עלה החשד שמדינות נוספות הולכות בנתיב הזה, ובהן איראן, עיראק וצפון-קוריאה.

הגל השני של התפוצה הגרעינית החל עם הניסוי של הודו "לצורכי שלום" ב-1974 ועם הצטרפות המידע שגם פקיסטן השיגה יכולות גרעיניות צבאיות בסוף שנות ה-70 כדי שיהיה לה מענה לאיום ההודי. עשור מאוחר יותר החלה גם לוב לפתח יכולות גרעיניות בסיוע גורמים פרטיים.

על אף החששות הרבים בשנות ה-70 וה-80 מהתרחבותו של "הגל השני" מלמדת אותנו המציאות כי בחירתן של מרבית המדינות שניצבו בפניהן "דילמת הביטחון" והפיתוי הגרעיני הייתה

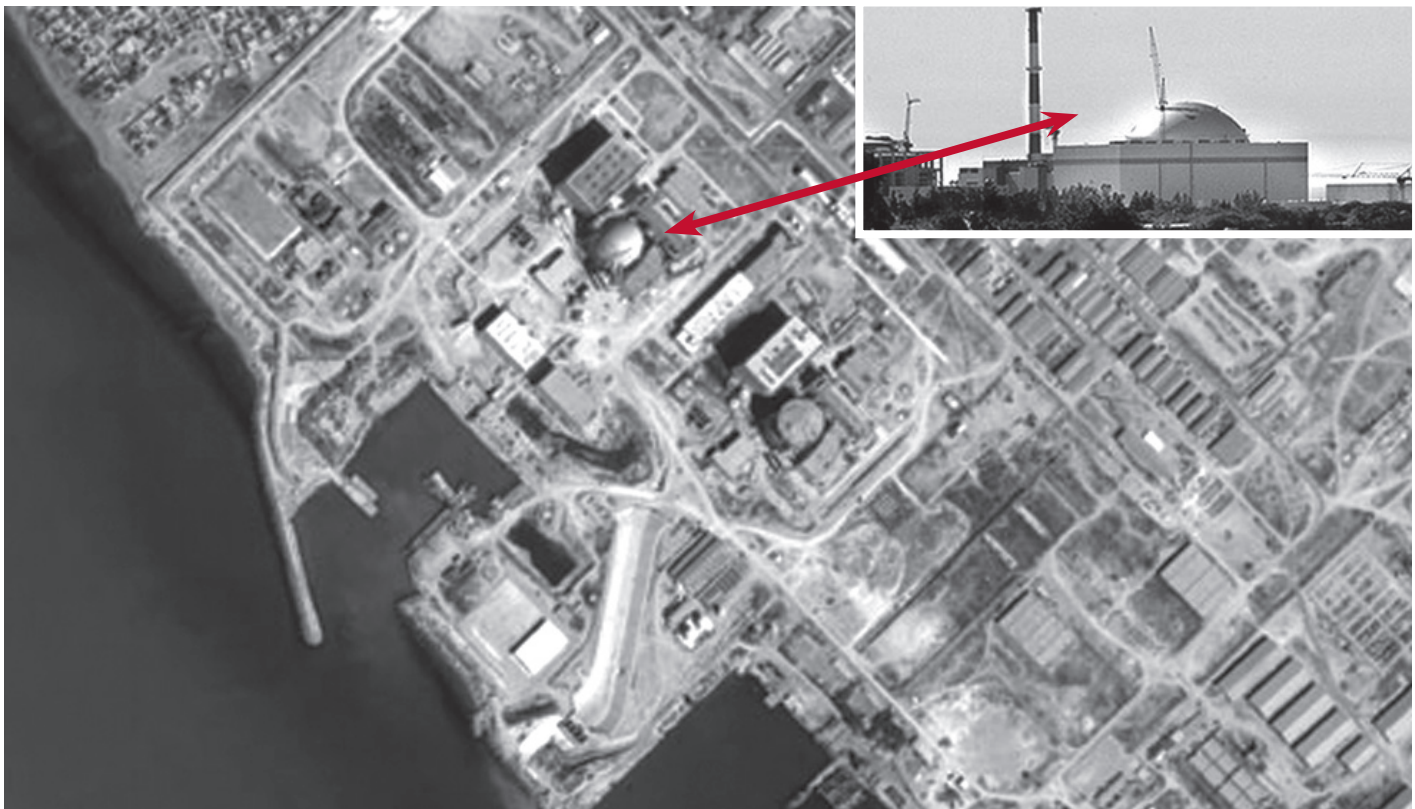
דווקא שונה מהמצופה. אם אנו בוחנים את הנתונים נראה כי מתוך 194 מדינות שבמערכת הבין-לאומית כיום, 18 מדינות שבחרו בדרך של בניית יכולת גרעינית החליטו בסופו של דבר לעזור או אף לוותר על תוכניתן, וארבע מדינות שכבר החזיקו ביכולת גרעינית צבאית ויתרו עליה. רק מעט מדינות במערכת הבין-לאומית בחרו לממש את חזונו האפוקליפטי של הנשיא קנדי ולהתמיד בדרך לפצצה. בהן נמצאת איראן.

המצב שבו מדינה מוותרת על יכולת גרעינית שכבר עלה בידה להשיג מכונה "חזרה גרעינית" (Rollback). התופעה הזאת בלטה מאוד לאחר התפרקותה של בריה"מ. במדינות אחדות שהיו בעבר חלק מבריה"מ נותר נשק גרעיני סובייטי, אך המדינות האלה ויתרו על הנשק הזה ועל תוכניותיהן הגרעיניות - בעיקר בשל רצונן להתקרב למערב. דרום-אפריקה ויתרה על הנשק הגרעיני מסיבות פנים. מדינות דוגמת שוודיה ויתרו על תוכניותיהן הגרעיניות עוד קודם להתפרקות הגוש הסובייטי בשל נורמות של בקרת נשק שהשתרשו בהן.³

מהי תופעת החזרה לאחור הגרעינית (rollback)?

חוקרים זיהו שלושה מניעים שבגללן מחליטה מדינה לפתח או לזנוח פרויקט גרעיני צבאי: שינויים בסביבה הביטחונית החיצונית, שינוי במדיניות הפנים ושינוי של נורמות.⁴ ההחלטה לזנוח פרויקט גרעיני יכולה אפוא לנבוע מהסיבות הבאות:

1. הסביבה הביטחונית החיצונית השתנתה לטובת המדינה, או שנוצרו אלטרנטיבות ביטחוניות לנשק הגרעיני, כגון הסדרי שלום, בריתות וכד.⁵
  2. שינוי פנימי במדינה - למשל דמוקרטיזציה או מעבר ממשטר כלכלי צנטרליסטי לכלכלת שוק.
  3. שינוי נורמות - למשל שינוי בגישה כלכלי נשק גרעיניים או שינוי בגישה לנורמות בין-לאומיות הנוגעות לבקרת נשק.
- עם זאת החוקרים חלוקים ביניהם בנוגע למסקלה של כל אחת מהסיבות האלה בהחלטתה של מדינה לחזור בה מדרכה הגרעינית. כמו כן ישנה מחלוקת בנוגע לגורמים המשפיעים על כל אחת מהסיבות האלה. למשל, מיהו נותן הטון במדיניות הפנים של המדינה בנוגע להתחמשות בגרעין: האם זו הקהילה המדעית? קהילת הביטחון? או שמא הדרג המדיני הוא הפוסק האחרון?⁶
- אומנם אין מחלוקת רבה בנוגע לדומיננטיות של השיקול הביטחוני, אך בשום אופן אין זה השיקול הבלעדי. תמיד מובאים בחשבון היבטים רחבים יותר של חברה וכלכלה.
- ההנחה שלי היא שמדינות שואפות למקסימום

הכור הגרעיני של איראן בבושהר | איראן רוצה להשיג יותר ביטחון באמצעות פרויקט הגרעין שלה, אבל הפרויקט הזה הפך להיות מקור מרכזי ללחץ ולאיומים ולעניין שבגיניו היא עלולה להיקלע למהלך בין-לאומי תקיף ולהידרדר למעמד של מדינה מצורעת

קדאפי בדרכו להחזרת לוב ל"משפחת העמים", ובעקבותיהם עלה בידו להביא לביטול הסנקציות שהטיל האו"ם על לוב ב-1992. מאוחר יותר הוא הצליח להשיב ללוב השקעות נרחבות של מדינות המערב.

הסרת הסנקציות של האו"ם מעל לוב ב-1999 לוותה בהסרת המגבלות הפיננסיות הרבות שהעיקו על כלכלתה של לוב ובביטולן של מגבלות מדיניות רבות.

בשנים האחרונות העתיק קדאפי את תשומת הלב שלו לאפריקה על חשבון פעלתנותו בעולם הערבי. השינוי הזה נעשה במסגרת יומרותיה מרחיקות הלכת של טריפולי להנהגת היבשת, כפי שניתן ללמוד גם ממסרים של בכירי המשטר. הרקע לכך הוא ככל הנראה ההכרה שהמערכת הערבית לא תוכל לממש את הדחפים האידיאולוגיים של קדאפי להנהיג סדר עולמי חדש. לכן שאיפתו של קדאפי היא שביסוס מעמדו בהנהגת אפריקה יהיה מנוף לקידום יעדיה של לוב מול המערב.

במרס 2001 אף הכריז קדאפי על הקמת "האיחוד האפריקני" (AU) (אשר כונה גם "ארצות הברית של אפריקה"). היוזמה הזאת נבעה כנראה מרצונו של קדאפי ליצור תחת הנהגתו כוח משמעותי מבחינה מדינית וכלכלית שיוכל להיות משקל נגד למדינות

מדינות בוחנות את דרכן לעבר הפצצה באופן דינמי ומוכנות להנהיג שינויים במהלך הדרך

לכינון שלום, לקיום משא מתן ושיתוף פעולה, למתן פיצויים, ליצירת תועלת משותפת ולכבוד הדדי" (מנהיג לוב, מועמר קדאפי, ספטמבר 2000).⁷

שנות ה-90 המאוחרות סימלו את תחילתו של שינוי אסטרטגי בלוב. לוב, שאותה הכלילה ארה"ב ב"ציר הרשע", נחשבה במערב בשנות ה-70 למדינה התומכת בטרור. אולם בעשור האחרון הצליחה לוב להיחלץ מהבידוד הבין-לאומי שבו הייתה שרויה לאחר שיצרה לעצמה תדמית חיובית יותר. לשם כך צימצם קדאפי את תמיכתה של לוב בטרור, קידם יוזמות שלום מקומיות ואזוריות ואף ריכך את יחסו לסכסוך הישראלי-פלסטיני. בעקבות השינויים האלה גם שינתה הקהילה הבין-לאומית את יחסה ללוב.

נקודת המפנה במדיניותה של לוב החלה באפריל 1999, עם הסגרתם של החשודים בפיצוץ מטוס פאראם (פרשת לוקרבי). מאוחר יותר אף הסכימה לוב לשלם פיצויים לבני משפחותיהם של קורבנות הפיגוע הזה. אלה היו הצעדים הראשונים של

ביטחון במינימום עלות - עלות כלכלית, עלות מדינית ועלות פוליטית. לכן הן בוחנות את דרכן לעבר הפצצה באופן דינמי ומוכנות להנהיג שינויים במהלך הדרך. במילים אחרות: הן בוחנות את המציאות הביטחונית כל העת באופן דינמי ומתאימות אותה לאילוצי הסביבה החיצונית והפנימית, המשפיעים ביחד על המדיניות הננקטת לאורך השנים.

חשוב להבין ששתי מדינות הניצבות בפני מערכת דומה לא יראו באופן זהה את הסיכונים, את הסיכויים ואת ההזדמנויות שייקרו בדרכן. לאור ההנחות האלה כיצד עלינו לפרש את בחירותיהן של לוב, של צפון-קוריאה ושל איראן? מדוע אפוא חזרה בה לוב מדרכה הגרעינית, בעוד צפון-קוריאה המשיכה במרוץ לעבר הפצצה?

הדוגמה של לוב

אם נתבונן בדוגמה של לוב נגלה מקרה מרתק המשרטט במידה רבה את גבולות המחקר הנוכחי.

"מדוע קדאפי משליך את רובהו?! כיצד זה שהחייל הלוחם משליך את רובהו?! משום שקדאפי יצטייר כטרוריסט טיפש אם לאחר שהאויב הובס הוא משיך להילחם. אנו ניצחנו, ולכן אנו קוראים

שליט לוב, מועמר קדאפי | בעשור האחרון הצליחה לוב להיחלץ מהבידוד הבין-לאומי לאחר שיצרה לעצמה תדמית חיובית יותר. לשם כך צימצם קדאפי את תמיכתה של לוב בטרור, קידם יוזמות שלום מקומיות ואזוריות ואף ריכך את יחסו לסכסוך הישראלי-פלסטיני

אף-על-פי-כן נראה כי השיקול הכלכלי לא היה הדומיננטי בהחלטה לזנוח את המאמץ להשיג נשק גרעיני וטילים ארוכי טווח. גם לא היו אלה קשיים טכנולוגיים שגרמו ללוב לוותר על המסלול הגרעיני. גם אם היא נתקלה בבעיות טכנולוגיות במהלך שנות ה-90, הרי עבד אל-קאדר חאן, אבי הפצצה הפקיסטנית, היה מוכן לבוא לעזרתה.

השינוי במדיניות של לוב קשור בראש ובראשונה בשינוי שחל בתפיסתה את סביבתה החיצונית והפנימית. במילים אחרות: מדיניות הביטחון של לוב הותאמה למציאות המדינית השונה שאותה יצרה לוב עצמה בהתאם לתפיסתה את סביבתה. מדובר במציאות שבה איומי היחוס הרחוקים הלכו והתמעטו, ואת מקומם תפסו איומים מבית ואיומים קרובים אחרים: טרור האופוזיציה האסלאמית, הגירה בלתי חוקית אל לוב ודרך לוב לאירופה ושמירה על יציבות השלטון נוכח מורת הרוח הציבורית הגואה על שאין היא נהנית מההכנסות ההולכות וגדלות מהנפט.

כאמור, השינוי במדיניות של לוב עוד קודם לשינוי במדיניותה הגרעינית נגע בתחומי מדיניות החוץ, במדיניות התמיכה בטרור הפלסטיני ובמדיניות כלפי הלחץ הבין-לאומי. המהלך המדיני-האסטרטגי העיקרי שנקטה לוב החל למעשה כבר בתחילת

המהלך המדיני-האסטרטגי שערכה לוב עם התרחקותה מהמזרח התיכון ופנייתה לעבר אפריקה הניע תהליכים רבים ומורכבים הן בסביבה הפנימית והן בסביבתה החיצונית, שרק בסופם ויתרה לוב על האופציה הגרעינית הצבאית

הפנימית והן בסביבתה החיצונית, שרק בסופם ויתרה לוב על האופציה הגרעינית הצבאית. מבחינה כלכלית התברר עד מהרה שקדאפי עשה את הצעד הנכון. בעקבות ביטול הסנקציות הבין-לאומיות באפריל 1999 והעלייה במחירי הנפט בעולם נמצאים המדדים המאקרו-כלכליים של לוב בשנים האחרונות במגמת שיפור. למשל, שיעור הצמיחה במדינה הגיע ב-2006 ל-5.6%, ואילו ב-1998, בתקופת הסנקציות, הוא עמד על חצי אחוז בלבד.⁹ יתר על כן, בעקבות ביטול הסנקציות הבין-לאומיות חזרו חברות מערביות להשקיע בתעשיית הנפט של לוב. התפוקות עלו, ובעקבות זאת גם גדלו הכנסות המדינה.

אירופה ולארה"ב.

מה הוביל לשינוי במדיניותה הביטחונית של לוב בסוף שנות ה-90? מדוע ויתרה טריפולי על תוכנית הגרעין הצבאית שלה? מחקרים שונים ניסו להצביע על המניעים להכרזתו הדרמטית של מנהיג לוב, קדאפי, בדצמבר 2003, שבה ויתר על פרויקט הגרעין של לוב ועל טילי הקרקע-קרקע ארוכי הטווח:⁸

1. קריסת הגוש הקומוניסטי הותירה את ארה"ב מעצמה יחידה במערכת הבין-לאומית, ולכן נאלצה לוב להתאים את עצמה למערכת הבין-לאומית החדשה ולרצונותיה של ארה"ב.
2. שינוי המגמה המדינית של לוב לעבר יבשת אפריקה, התרחקותה מהעולם הערבי ומהסכסוך הישראלי-ערבי והפסקת תמיכתה בטרור הפלסטיני.
3. החשש של קדאפי בעקבות פלישת ארה"ב לעיראק שהוא יהיה "הבא בתור".
4. הצורך לשמור על ביטחון הפנים ולהתמודד עם האופוזיציה האסלאמית במדינה לצד הצורך הדרוץ ברפורמות כלכליות הכתיבו שינוי בהקצאת המשאבים.

נראה אפוא שהמהלך המדיני-האסטרטגי שערכה לוב עם התרחקותה מהמזרח התיכון ופנייתה לעבר אפריקה הניע תהליכים רבים ומורכבים הן בסביבה

עלי לריג'ני (מזוקן, במרכז), היו"ר לשעבר של צוות המשא ומתן האיראני לענייני הגרעין | תוכנית הגרעין של איראן מילאה בתחילה צורך דפנסיבי והיא לא כוונה נגד ישראל, אלא נגד סכנות קרובות יותר: בריה"מ ועיראק

הדוגמה של איראן

איראן מוגדרת במחקרים "מודל ביניים" - מדינה שעדיין נמצאת בתוך "הארון הגרעיני הצבאי" ומצויה בצומת דרכים: בין הליכה בנתיב לוב לבין הליכה בנתיב של פקיסטן ושל צפון-קוריאה (אם כי גם בכל הנוגע לצפון-קוריאה יש סימנים שהיא שוקלת את האפשרות ל-rollback גרעיני).

לעת עתה ראינו כי ישנה מגמה של הפחתה במספר המדינות הפונות לדרך הגרעינית.

האם נהיה עדים לשינוי במפה הבין-לאומית אם וכאשר תשיג טהראן את הפצצה? האם אנו עומדים בפני גל שלישי של תפוצה גרעינית?

חשוב לעמוד על הסכנות הטמונות במימוש דרכה של איראן מעבר לסכנות הביטחוניות הברורות לעתידה של ישראל:

1. איראן שואפת להיות מעצמה אזורית. נשק גרעיני יסייע לה לבסס את מעמדה ולהקים ציר אנטי אמריקני. איזו השפעה תהיה לכך על המציאות המדממת גם כך בעיראק ובשאר האזורים במזרח התיכון?
2. איראן תוכל להגביר עוד יותר את תמיכתה בארגוני טרור דוגמת החזבאללה והחמאס.

איראן מוגדרת במחקרים "מודל ביניים" - מדינה שעדיין נמצאת בתוך "הארון הגרעיני הצבאי" ומצויה בצומת דרכים: בין הליכה בנתיב לוב לבין הליכה בנתיב של פקיסטן ושל צפון-קוריאה

קיומו, יכול היה קדאפי לשקול את יתרונותיו של פרויקט הגרעין בתחומי הכלכלה, ביטחון הפנים והטכנולוגיה לעומת עלות הפרויקט מבחינה כלכלית ומדינית.

הצהרת לוב על התפרקותה מפרויקט הגרעין בדצמבר 2003 מלמדת כי בעיני המשטר הסיכונים שבהמשך מדיניות הגרעין גברו על היתרונות הגלומים בה. במילים אחרות: מסוף שנות ה-90 התאימה לוב את מדיניותה למציאות הדינמית והמשתנה, מה שהותיר למעשה את המדינה ללא יריב פוטנציאלי שביגו היה רווח נראה לעין בהמשך פרויקט הגרעין - פרויקט שהמשכו סיכן, באופן פרדוקסלי, את ביטחונה.

שנות ה-90 והיה קשור קשר אמיץ להתרחקותה של טריפולי מהמזרח התיכון ומפנייתה המדינית והפוליטית לעבר אפריקה. המהלך הזה, בשילוב השפעה אמריקנית בשלב מאוחר יותר, הניע תהליכים רבים בתפיסת האיום של לוב - תהליכים שאותם יצרה למעשה לוב עצמה בעקבות תפיסתה החדשה את המציאות.

לכן כשבאה טריפולי לבחון את מפת האיומים החדשה לאחר התפרקותה מפרויקט הגרעין, ואף במידה רבה קודם לכן, היא כבר לא ראתה בישראל איום קיומי. בנו של מועמר קדאפי, סייף אל-אסלאם, הגדיר זאת היטב במהלך 2004: "ישראל כבר אינה איום" על לוב. טריפולי אומנם עדיין לא מכירה בישראל, אך במסרים של בכירה ובהתאמתה של מדיניות הביטחון שלה לאיומים קרובים (טרור ואופוזיציה אסלאמית) ניתן לזהות תפיסת איום שונה, שבה ישראל הולכת ותופסת מקום יותר ויותר מצומצם.

בעקבות ההערכה של לוב שפחות האיום החל קדאפי לבחון את מדיניות הגרעין של ארצו בראי המאזן של האינטרסים הלאומיים. במילים אחרות, בעקבות הערכת המשטר כי חל פחות באיומים על המשך

אין הכוונה כאן להעברה של מתקן גרעיני לידי טרוריסטים (אם כי גם זה אפשרות שאין להוציא מכלל חשבון), אלא עצם העובדה שלאיראן יהיה נשק גרעיני יאפשר לארגוני הטרור "להרים את הראש" בלי לחשוש מתגובה ישראלית חריפה נגדם. סביר להניח שמידת ההעזה של החזבאללה תגבר מאוד כאשר לאיראן יהיה נשק גרעיני.

3. איראן גרעינית תמוטט אמנות בין-לאומיות קיימות ועתידיות בתחום אי-ההפצה של נשק להשמדה המונית. כיצד יגיבו סוריה, סעודיה או מצרים על הצלחה של איראן להשיג יכולת גרעינית צבאית? הרי שמענו את נאומי של מובארק רק לפני כמה חודשים על אודות תוכניותיה הגרעיניות האזרחיות של ארצו ואת הצהרת מדינות המפרץ, ובהן סעודיה, שבה הן קראו לגיבוש תוכנית רחבת היקף לפיתוח טכנולוגיה גרעינית לצורכי שלום.¹⁰

4. וישנה הסכנה הכלכלית: שערך כיצד ייראו שוקי העולם כאשר המשטר באיראן יחזיק את העולם במקום הרגיש לו מכל.

האם אנו ניצבים על סף מערכת בין-לאומית שונה משהכרנו - הגל השלישי של התפוצה הגרעינית?

בנקודת הזמן הנוכחית נראה שטהראן מעדיפה ללכת בנתיב של פקיסטן ושל צפון-קוריאה, וכי רצונה ב"תעודת ביטוח" ביטחונית מרחיקה אותה מהנתיב שבו הלכה לוב.

המרוץ של איראן לעבר הפצצה התחיל בשנות ה-70, עוד לפני המהפכה האסלאמית, כדי לתת מענה לתחושת הנחיתות שלה מול בריה"מ ועיראק. דווקא המהפכה האסלאמית עצרה בשנותיה הראשונות את פיתוח הנשק הגרעיני כדי להפנות משאבים פנימה לחיזוק משמרות המהפכה והצבא. רק לאחר שעיראק הפציצה את איראן בנשק כימי הבינה טהראן את חשיבותה של תוכנית הגרעיני הצבאית. כלומר, תוכנית הגרעיני של איראן מילאה בתחילה צורך דפנסיבי והיא לא כוונה נגד ישראל, אלא נגד סכנות קרובות יותר: בריה"מ ועיראק.

לכן עלינו להבין קודם כול את המציאות הסובייקטיבית של איראן. הרי כפי שבלט מהדוגמה של לוב - כל מדינה תופסת את המציאות הביטחונית שלה באור שונה ונוקטת צעדים שונים כדי להתמודד עם האיומים האלה. במילים אחרות, אם נוכל להבין את השינוי בתפיסתה של מדינה לאורך זמן על כלל היבטיה ולא רק בהיבט הביטחוני, נוכל לזהות במידה רבה את סביבתה הסובייקטיבית ולהבין

בכך גם את בחירותיה הביטחוניות. בחינה כזאת עשויה לאפשר לנו ללמוד את הדילמה המורכבת של המדינה במערכת האזורית והבין-לאומית ואולי גם להקנות לנו את הכלים שיאפשרו לנו לנסות לעצב במידה מסוימת את בחירותיה הביטחוניות. עלינו לנסות לתרום ליצירתה של סביבה חיצונית שתספק לאיראן את "תעודת הביטוח" שהיא מעוניינת בה ותאפשר לה להגיע לראייה שונה של המציאות. בד בבד יש לנוף במקל גדול, כפי שנהג לומר הנשיא תאודור רוזוולט. המשפט הזה - "דבר רכות ושא מקל גדול" - אקטואלי היום כפי שהיה כשהושמע לראשונה לפני יותר מ-100 שנה.

סיכום

הסקירה שלעיל מעלה יותר שאלות מאשר תשובות. להלן שתי השאלות הקשות ביותר:

- האם יש בידי המערכת הבין-לאומית לספק לאיראן "תעודת ביטוח" - אם באמצעות שיחות ישירות או עקיפות עם ארה"ב ואם באמצעות כלים אחרים - שיהיה בה כדי להשפיע על מה שנראה כי הוא בחירתה של איראן?
- ובהקשר הרחב יותר, האם אנו ניצבים על סף מערכת בין-לאומית שונה משהכרנו - הגל השלישי של התפוצה הגרעינית - שבה מדינות, דוגמת מצרים וסוריה, ישאפו להשיג לעצמן בבוא היום לפתח נשק גרעיני? לחלופין, האם נזכה לראות מדינות נוספות שחוזרות בהן מתוכניתן הצבאית, דוגמת לוב?

הערות

1. המאמר הזה הוא חלק מהרצאה שנשא המחבר באוניברסיטת תל-אביב ב-12 בדצמבר 2006 בכנס מטעם בית הספר לממשל ולמדיניות במסגרת סדרת תל-אביב לטכנולוגיה, לביטחון ולמודיעין. כותרת ההרצאה הייתה: "בין המקל לבין הגור: כיצד נוכל להתמודד עם התגרענות מדינות?!"
2. דבריו של קנדי מובאים אצל: Carnesale, Albert, Doty Paul, Hoffmann Stanley, Huntington P. Samuel, Nye S. Joseph Jr. and Sagan D. Scott, **Living with Nuclear Weapons**, Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1983. p. 215
3. המקרה של דרום-אפריקה משקף את יחסי הכוחות בין ההשפעה הפנימית לבין ההשפעה החיצונית על מדיניות הגרעיני. בבחירות 1989 הוביל דה-קלארק, נשיא דרום-אפריקה דאז, שינוי דרסטי במדיניות החוץ והפנים של המדינה: הוא שם קץ למשטר האפרטהייד והחזיר את דרום-אפריקה ל"משפחת העמים". סיום המלחמה הקרה יחד עם השינויים

הרחבים בתוך המדינה חוללו שינוי בסביבתה החיצונית והפחיתו את תפיסת האיום שלה. להרחבה ראו: Liberman Peter, "The Rise and Fall of the South African Bomb", **International Security**, Vol. 26. No. 2, Fall 2001, pp. 45-86

4. לפירוט בנושא הזה ראו: Reiss Mitchell, **Bridled Ambitions: Why States Constrain Their Nuclear Capability**, Washington, D.C: Woodrow Wilson Center Press, 1995; Reiss Mitchell, **Without the Bomb: The Politics of Nuclear Nonproliferation**, New York, Columbia University Press, 1988; Schneider R. Barry and Dowdy L. William (eds.), **Pulling Back from the Nuclear Brink: Reducing and Countering Nuclear Threats**, London, Frank Cass, 1988

5. Doyle E. James, **Nuclear Rollback: A New Direction for US Nonproliferation Policy**, Ph.D Dissertation, University of Virginia, August 1997, pp. 24-32

6. Sagan Scott, "Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search for the Bomb", **International Security**, Vol 21, No. 3 (Winter 96-97), pp. 54-86; MacKenzie Donald, **Inventing Accuracy: A Historical Sociology of Nuclear Missile Guidance**, Cambridge, Mass., MIT Press, 1990; Flank Steven, "Exploding the Black Box: The Historical Sociology of Nuclear Proliferation", **Security Studies**, Vol. 3 No. 2, Winter 93-94, pp 259-294

7. Niblock Tim, **Pariah States and Sanctions in the Middle East: Iraq, Libya, Sudan**, Boulder Co., Lynne Rienner Publishers, 2001. p. 25

8. החשש במערב היה כי בבוא היום תוכל לוב לזווד את ראשי הקרב הגרעיניים על פלטפורמת טילי הקרקע-קרקע. המחקר הבולט בנושא התפרקותה של לוב הוא: Bahgat Gawdat, "Oil, Terrorism and Weapons of Mass Destruction: The Libyan Diplomatic Coup", **The Journal of Social, Political and Economic Studies**, Winter 2004, pp. 373-394

9. ראו את נתוני קרן המטבע הבינלאומית באתר: www.imf.org ואת ההשוואה בין נתוני התמ"ג לנפח בחמש השנים אחרונות.

10. AP, 12.11.2006